

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/85-1-32>

Катерина ГОДІК,

orcid.org/0000-0002-6906-2774

кандидат філологічних наук,

молодший науковий співробітник відділу компаративістики

Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України

(Київ, Україна) *nimir4@ukr.net*

УКРАЇНСЬКІ МОТИВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОНСТРУЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПОЕЗІЇ ОЛЕНИ КОЛОДІЙ

Представлена розвідка присвячена аналізу особливості використання елементів української національної ідентичності в поезіях бразильської авторки українського походження Олени Колодій. Об'єктом для дослідження стала збірка письменниці «Luz Infinita/Безконечне світло». Цей матеріал цікавий тим, що в ньому українською та португальською мовами подано цілу галерею традиційних образів, включно із елементами обрядовості, народної культури (оригінальні тексти написані Оленою Колодій португальською мовою). При цьому укладачами було враховано нюанси сприйняття тих чи тих образів представниками обох мовних груп.

В межах представленого дослідження було здійснено зіставний аналіз образів-символів поезії Олени Колодій, які відносяться до української культури та до бразильської культури (специфічної для штату Парана). Описано особливості добору та використання елементів національної ідентичності та їх функціонування в двомовній поетичній збірці. Увагу також зосереджено на стратегіях перекладу тих чи тих українських символів португальською мовою. При аналізі було враховано нюанси формування уявлень письменниці про культуру батьків та рівень впливу бразильського середовища на її становлення.

Результати дослідження показали, що Олена Колодій використовує різноманітні українські образи, серед яких топоніми, елементи традиційної культури (в тому числі, народні танці), природи, історичні відомості тощо. При цьому вона переважно робить акцент на загальних символах без певної регіональної специфіки. Українські образи в поезіях Олени Колодій функціонують разом з бразильськими, що дає можливість відтворити її змішану ідентичність, типову для мігрантів Парани.

Ключові слова: національна ідентичність, мігрантська література, подвійна ідентичність, фольклорні образи, португаломовна література, українська діаспора Бразилії.

Kateryna HODIK,

orcid.org/0000-0002-6906-2774

Candidate of Philological Sciences,

Junior Researcher at the Department of Comparative Literature Studies

Shevchenko Institute of Literature of National Academy of Sciences of Ukraine

(Kyiv, Ukraine) *nimir4@ukr.net*

UKRAINIAN MOTIFS AS A TOOL FOR CONSTRUCTING NATIONAL IDENTITY IN THE POETRY OF OLENA KOLODIY

The presented research is devoted to the analysis of the peculiarities of using elements of Ukrainian national identity in the poetry of the Brazilian poet of Ukrainian origin Olena Kolodiy (port. Helena Kolody). The object of the study was the collection of the writer "Luz Infinita/Безконечне світло". This material is interesting in that it presents a whole gallery of traditional images in Ukrainian and Portuguese, including elements of ritual and folk culture (the original texts were written by Olena Kolodiy in Portuguese). At the same time, the writer considered the nuances of the perception of certain images by representatives of both language groups.

Within the framework of the presented research, a comparative analysis of the images-symbols of Olena Kolodiy's poetry, which relate to Ukrainian culture and to Brazilian culture (specific to the state of Paraná), was carried out. The peculiarities of the selection and use of elements of national identity and their functioning in a bilingual poetry collection are described. Attention is also focused on the strategies of auto-translation of certain Ukrainian symbols into Portuguese. The analysis considered the nuances of the writer's formation of ideas about the culture of her parents and the level of influence of the Brazilian environment on her formation.

The results of the study showed that Olena Kolodiy uses a variety of Ukrainian images, including toponyms, elements of traditional culture (including folk dances), nature, historical information, etc. At the same time, she mainly emphasizes general symbols without any specific regional characteristics. Ukrainian images in Olena Kolodiy's poetry function together with Brazilian ones, which makes it possible to recreate her mixed identity, typical of migrants from Paraná.

Key words: national identity, migrant literature, double identity, folklore images, Portuguese-language literature, Ukrainian diaspora in Brazil.

Постановка проблеми. Вияви української ідентичності, відповідно до тез таких дослідників, як Н. Лисак, можуть бути різноманітними, і цілком залежать від факторів формування особистості, її середовища (Лисак, 2011). При цьому можна стверджувати, що окремі такі вияви будуть спільними для всіх, а інші матимуть регіональну та інші особливості. Окремий інтерес в цьому плані викликає реалізація елементів української ідентичності в творах письменників української діаспори. Особливо тих, хто народився та виріс в іншій країні і мав досить обмежені можливості для культурних контактів. Було б логічно припустити, що у цих письменників образ батьківщини, окремі культурні коди будуть зображуватись викривлено з огляду на відсутність стійкого контакту з «материковою» культурою. Однак текстовий матеріал цього не підтверджує. Це пов'язано із специфікою реалізації самого поняття ідентичності. Так, наприклад М. Степико, описуючи українську ідентичність, зазначав, що вона не обмежується ані кордонами держави, а залежить від того, як індивід визначає себе сам, з якими культурними, історичними, політичними реаліями себе утотожнює (Степико, 2011, 171). Відповідно, можна припускати, що вона буде проявлена і в дітей українських мігрантів, які вирости в іноземному середовищі, особливо середовищі географічно дуже віддаленому від країни своїх предків. Цікавим для такого аналізу є творчість бразильських авторів українського походження, яка до сьогодні є мало представленою в нашому дискурсі. Яскравим її прикладом є поезія Олени Колодій, яка поєднала в собі як бразильські, так і українські елементи. З огляду на підвищення інтересу до процесів формування української ідентичності в різних кутках світу, дослідження текстів бразильських письменників, які належали або належать до української діаспори, є досить актуальним.

Аналіз досліджень. В українському літературознавстві найбільш помітні розвідки, присвячені Олені Колодій, належать В. Селянській та О. Смольницькій. Так, В. Селянська в своїй статті в книзі «Luz Infinita/Безконечне світло» детально описала процес становлення бразильської письменниці українського походження та дала розлогі коментарі щодо особливостей її творчої манери. Їй, зокрема, належить наступна теза: «Олена Колодій об'являється поеткою глибокого спокійного трагізму людини перещепленої на інший ґрунт» (Kolody, 1997: 24). Що стосується О. Смольницької, то ця дослідниця зосередила свою увагу на закономірностях відтворення українських архетипів в творах поетки (Смольницька, 2016).

Питання репрезентації української ідентичності в діаспорі досліджували С. Луцій. Дослідниця розглядала особливості становлення національних осередків в різних країнах, ведення ними культурного діалогу з іншими спільнотами тощо (Луцій, 2023). І. Підкуркова та А. Гой розглянули особливості збереження етнічної ідентичності в середовищі мігрантів (І. Підкуркова, А. Гой, 2020). Розвідки, присвячені питанням реалізації національної ідентичності в художніх творах, належать К. Черновій з її акцентами на етнокультурних особливостях діаспорян (Чернова, 2006), В. Просаловій з її аналізом особливостей повоєнного середовища мігрантів в США (Просалова, 2016).

Втім, проблема становлення ідентичності українських письменників-мігрантів другого або третього покоління, особливо тих, які народились та сформувались в Бразилії, все ще є недостатньо вивченою в українському літературознавстві. Представлене дослідження покликане частково заповнити цю лакуну.

Мета статті: дослідити особливості використання українських мотивів для конструювання національної ідентичності в поезії Олени Колодій. Матеріалом для представленої розвідки було обрано двомовну збірку «Luz Infinita/Безконечне світло», в якій португаломовні тексти належать самій Олені Колодій, а переклади українською – Вірі Селянській та Григорію Кочуру. При аналізі текстів було враховано окремі нюанси перекладу українських образів-символів.

Виклад основного матеріалу. Перед тим, як перейти безпосередньо до розгляду поезій, слід зробити важливу заувагу щодо поняття національна ідентичність. Відповідно до поглядів Н. Лисака та Е. Сміта, її слід розглядати як структуру динамічну та таку, що формується під дією багатьох факторів (Лисак, Сміт, 2010). Про теж говорить О. Сухомлинов, аналізуючи особливості культурних кордонів (Сухомлинов, 2008). Відповідно до цього, при аналізі творів письменника, який має певну етнічну приналежність, але при цьому формується в тісному контакті з іншою культурою, можна очікувати у нього або в неї формування подвійної ідентичності. Ця заувага справедлива для представників різних осередків української діаспори.

Олена Колодій (португальською Helena Kolody) належить до числа бразильських поетів українського походження. Така її ідентифікація загалом прийнята бразильськими дослідниками, зокрема, про це писав А. Donizeti da Cruz (Donizeti da Cruz, 2006). На формування її національної ідентичності справили вплив родичі (зокрема, батько), а також деякі представники діаспори. О. Смольницька від-

значає, що важливу роль в цьому процесі відіграла Віра Селянська (Смольницька, 2016). При цьому сама поетка була дотична до бразильської культури і фактично не мала свого особистого досвіду проживання в Україні в дитячі і молоді роки, отже могла покладатись в творенні тих чи тих образів переважно на чужий досвід.

Можна було б очікувати, що подібні особливості формування творчої особистості призведуть до певної плутанини у символах, помилкового використання певних образів. Втім, аналіз текстів дає змогу говорити про інше. Слід констатувати, що в поезіях Олени Колодій представлено чимало символів, які репрезентують її саме як носійку української культурної пам'яті. Це відбувається на кількох рівнях. Найглибшим і найчастотнішим тут є рівень образів з народної культури, символів природи: «потонемо в чорнозем», «снігу килим», «ширини степової природи»; елементів народного танцю, описів пейзажів. Наприклад, в поезії «Сага» Олена Колодій вдається до переліку народних елементів, з якими пов'язує своє походження, формування ідентичності: «пісень у коло», «з давнини «був собі раз» (Kolody, 1997: 155). При цьому такі деталі є узагальненими: йдеться про масиви пісень, масиви казок, жодна з них не називається точно. Сюди ж можна віднести особливості подачі сакральних елементів, наприклад, молитви. Така широка самоідентифікація дає змогу асоціювати її з будь-яким українським культурним регіоном.

Проглядається в поетки й зв'язок з українською книжною традицією, так в згаданій збірці мова йде в основному про постать Тараса Шевченка: «Широким Дніпром, що його прославив Тарас...» (Kolody, 1997: 57). Як й інші українські символи, цей фрагмент застосовано аби передати почуття Олени Колодій, пов'язані з батьківщиною її предків. Тут цей образ передає тугу за краєм, з яким є кровний зв'язок, але який неможливо побачити. До глибших текстових паралелей вона не вдається.

Окремим пластом є елементи історичної пам'яті, зокрема, пам'яті про становлення української держави. Вони в Олени Колодій репрезентовані як у вигляді назв, в тому числі, назв України в різні часові проміжки: «Походжу зі славної України, що була Русь і Рутенія» (Kolody, 1997: 153); так і у вигляді окремих подій, наприклад, згадок про масову міграцію «походжу з імігрантських прибоїв» (Kolody, 1997: 153). Що стосується згадок про хвилі міграції, то їх можна віднести до пам'яті приватної, такої, яка належить вже не стільки країні, скільки родині поетки. Такі елементи в книзі трапляються часто: «Ридає в душі емігранта довгий гудок пароплава в відчалі»

(Kolody, 1997: 197), «Ми – човен і мореплавець, континенти і океани» (Kolody, 1997: 151)

Загалом елементи української культури дають змогу відтворити національну ідентичність Олени Колодій як людини, яка засвоїла чималий пласт фольклору (включно зі різноманітними образами-символами, народними іграми, легендами тощо), історію створення України в її тягlosti від Київської Русі до часів незалежності, а також літературний канон. Такі деталі поетка використовує послідовно, наповнює ними вірші різної тематики збірки «Luz Infinita/Безконечне світло». При цьому в перекладах з португальською окремі елементи-маркери адаптовані для українського читача. Так, наприклад, коли мова йде про опис снігу, використовується традиційний образ «снігу килим», «килим білий», в той час, як в оригінальній поезії замість нього вживаються означники «тихесенько», «легкий». Це, вочевидь, пов'язано з тим, що в Парані (штат, в якому проживала Олена Колодій) таке погодні явище є вкрай рідкісним, і образ снігу, який вкриває все навкруги, для читача був би не зрозумілим, але відкритим він є для людей українського походження. Часто українські образи передаються як маркери старшого покоління, не зрозумілими для дітей мігрантів, як, наприклад, в поезії «Наука»: «Кажучи слов'янську молитву, дівчатко не знало тих слів» (Kolody, 1997: 195), однак при цьому вони маркуються як універсальні та робочі. В поданому випадку це робочий інструмент спілкування з вищими силами навіть за відсутності розуміння дитиною: «і тільки Бог розумів» (Kolody, 1997: 195).

Наявність національних образів в поезії Олени Колодій, втім, не дають підстави говорити про те, що вона мала суто українську національну ідентичність. Тут можна погодитись з думкою Н. Лисака про те, що національні образи і національна ідентичність не тотожні, хоча наявність національних образів в текстах є виявом ідентичності (Лисак, 2011, 79). У випадку Олени Колодій вони є доволі загальними і радше являють певні архетипи (в чому можна погодитись із оцінкою творчості цієї поетки, сформованою О. Смольницькою). При цьому такі образи не ізольовані від бразильського контексту. І це дає змогу говорити про те, що Олена Колодій репрезентує особливий тип національної ідентичності – ідентичність мігрантки, яка добре усвідомлює своє коріння (передусім, на рівні засвоєння культури батьків) та зв'язок з новою державою.

Поряд з елементами українськими в поезії Олени Колодій представлено чимало символів бразильських. Такі символи конкретизовані. Вони зводяться до географічних назв (Куритиба, Парана), символів природи, однак мають неве-

лику кількість елементів, які б відносили читача до специфічної бразильської культури. Важливо зазначити, що саме Бразилії поетка маркує вітчизною: «Жевріє тропік у нервах. Палахкотить радість молоді вітчизни» (Kolody, 1997: 129), що ж стосується України, то вона означена, як земля крові, земля походження: «У пам'яті крові.... пісні слов'янські» (Kolody, 1997: 129).

Детальний аналіз текстів дає підстави говорити, що між символами українськими та бразильськими вимальовується достатньо чітка межа. Вони можуть одночасно існувати в текстах, однак українські будуть пов'язані з минулим поетки, її походженням, сумом за втраченою землею. Часто вони навіть не будуть конкретизовані. Наприклад, коли Олена Колодій говорить про мову, то застосовує такі означники: «слов'янська молитва» (в оригінальній версії вживається поняття слов'янська мова – «lingua eslava») замість українська мова, що також дає певне розмивання культурних контекстів. Що ж стосується символів бразильських, вони завжди пов'язані з теперішнім та майбутнім, маркують елементи радості та надії. Однак разом ці бразильські та українські елементи утворюють одну часову лінію для поетки.

Висновки. Загалом детальний аналіз поезії Олени Колодій дає змогу говорити, що в її текстах присутні маркери як української, так і бразильської ідентичностей. Для відтворення українського образу вона використовує різноманітні елементи, серед яких культурні маркери, народні традиції, топоніми, деталі опису природних явищ тощо. При цьому письменниця вдається до найбільш поширених та розмитих номінацій. Що ж стосується бразильських реалій, то вони завжди більш конкретизовані та локальні. В такий спосіб Олена Колодій репрезентує себе як поетку, яка має широке розуміння українського етнічного коду, але все ж реалізовує його в іншому культурному просторі.

Перспективним для подальшого дослідження є аналіз особливостей творення українських національних образів та реалізації української національної ідентичності в творах мігрантів, які народились та виросли в іншому культурному середовищі – німецькому, британському, бразильському, канадському, американському. У представників цих категорій можуть спостерігатись схожі стратегії репрезентації подвійного культурного коду. Це дасть змогу краще зрозуміти тенденції збереження окремих елементів ідентичності та їх модифікації під впливом тих чи тих чинників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костюченко В. Віра Вовк: читачі в Бразилії і Португалії мають одне джерело, то є мої видання. Україна молода. 12 April 2008. URL: https://umoloda.kyiv.ua/number/164/0/40802/#google_vignette
2. Лисак Н.С. Національна ідентичність та національні образи в літературі: розходження і точки дотику. Наукові праці. Вип. 156. Т. 168. 2011. С. 76–80.
3. Лушій С.І. Культура української діаспори як засіб самопрезентації, збереження національної солідарності та національної ідентичності. Українська література: історичний досвід і перспективи. № 1. 2023. С. 58–73.
4. Підкуркова, І. В., Гой, А. В. Феномен української діаспори: проблема збереження етнічної ідентичності та розвитку. Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 2(45), 2020. С. 181–192.
5. Просалова В. Покоління другої світової війни в літературі української діаспори США. 2016. URL: <https://r2.donnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5fd9ad0-c9c1-4398-8ce8-d8f40384d1c4/content>
6. Сміт Е. Д. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка. К. : Темпора, 2010. 312 с.
7. Смольницька О.О. Міфологічні та реалістичні орієнтири вибраної поезії української письменниці в Ріо-де-Жанейро Віри Вовк у зіставленні з іншомовними віршами українських поетів у діаспорі. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2016. № 24. Т. 2. С. 82–84.
8. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування. К. : НІСД, 2011. 336 с.
9. Сухомлинов О.М. Культурні пограниччя: Новий погляд на стару проблему. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. 212 с.
10. Чернова К.О. Етнокультурна ідентичність національної діаспори. 2006. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2006/07/87-93_no-3-4_vol-14_2006_UKR.pdf
11. Donizeti da Cruz A.A INFLUÊNCIA DA ARTE ORIENTAL NA POESIA DE HELENA KOLODY E O ENSINO-APRENDIZAGEM DO HAICAI. Revista de Literatura, História e Memória Literatura e Cultura na América Latina. 148. Vol. 5 nº 5 2009 p. 147–161.
12. Kolody H. Luz Infinita, Безконечне світло. Curitiba: Museu – Biblioteca Ucrainianos em Curitiba da Uniao Agricola Instrutiva, Clube Ucrainiano-Brasileiro, Organizacao Feminina. 1997. 204 p.
13. Rudnytska N. Translations of ukrainian diaspora in Brazil: nation-building, ideological context and activism. Cad. Trad., Florianópolis, v. 42. 2022.
14. Savolainen U. Points and poetics of memory: (retrospective) justice in oral history interviews of former internees. Memory studies, 13(6), 2020.

REFERENCES

1. Kostiuchenko V. (2008) Vira Vovk: chytachi v Brazylії i Portuhalii maiut odne dzherelo, to ie moi vydannia [Vira Vovk: readers in Brazil and Portugal have one source, which is my publications]. *Ukraina Moloda*. 12 April. URL: https://umoloda.kyiv.ua/number/164/0/40802/#google_vignette [in Ukrainian].
2. Lysak N.S. (2011) Natsionalna identychnist ta natsionalni obrazy v literaturi: rozkhodzhennia i tochky dotyku [National identity and national images in literature: differences and points of contact]. *Naukovi pratsi*. Vyp. 156. T. 168. S. 76–80. [in Ukrainian].
3. Lushchii S.I. (2023) Kultura ukraïnskoi diaspory yak zasib samoprezentatsii, zberezhennta natsionalnoi solidarnosti ta natsionalnoi identychnosti. [Culture of the ukrainian diaspora as a means of self-presentation, preservation of national solidarity and national identity] *Ukrainska literatura: istorychnyi dosvid i perspektyvy*. №. 1. S. 58–73. [in Ukrainian].
4. Pidkurkova, I. V., Hoi, A. V. (2020) Fenomen ukraïnskoi diaspory: problema zberezhennta etnichnoi identychnosti ta rozvytku [The phenomenon of the Ukrainian diaspora: the problem of preserving ethnic identity and development]. *Visnyk NIuU imeni Yaroslava Mudroho. Serii: Filofofia, filofofia prava, politoloii, sotsioloii*, 2(45). S. 181–192. [in Ukrainian].
5. Prosalova V. (2016) Pokolinnia druhoi svitovoi viiny v literaturi ukraïnskoi diaspory SSHA [The World War II Generation in the Literature of the Ukrainian Diaspora in the USA]. URL: <https://r2.donnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5fd90ad0-c9c1-4398-8ce8-d8f40384d1c4/content> [in Ukrainian].
6. Smit E. D. (2010) Kulturni osnovy natsii. Iierarkhiia, zapovit i respublika [Cultural foundations of the nation. Hierarchy, testament and republic]. *K. : Tempora*. 312 s. [in Ukrainian].
7. Smolnytska O.O. (2016) Mifolohichni oriiientyry vybranoi poezii ukraïnskoi pysmennytsi v Rio-de-Zhaneiro Viry Vovk u zistavlenni z inshomovnymy virshamy ukraïnskykh poetiv u diaspori [Mythological and realistic orientations of selected poetry by the Ukrainian writer in Rio de Janeiro, Vira Vovk, in comparison with foreign-language poems by Ukrainian poets in the diaspora]. *Naukovi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser.: Filoloii. 2016. № 24. T. 2. C. 82–84. [in Ukrainian].
8. Stepyko M. T. (2011). *Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia* [Ukrainian identity: phenomenon and principles of formation]. K. : NISD. 336 s. [in Ukrainian].
9. Sukhomlynov O.M. Kulturni pohranychchia: Novyi pohliad na staru problemu [Cultural borders: A new look at an old problem]. Donetsk: TOV «Iuho-Vostok, Ltd», 2008. 212 s. [in Ukrainian].
10. Chernova K.O. (2006) Etnokulturna identychnist natsionalnoi diaspory. [Ethnocultural identity of the national diaspora] URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2006/07/87-93_no-3-4_vol-14_2006_UKR.pdf [in Ukrainian].
11. Kolody H. (1997) *Luz Infinita*, Curitiba: Museu – Biblioteca Ucrânianos em Curitiba da Uniao Agricola Instrutiva, Clube Ucrâniano-Brasileiro, Organizacao Feminina. 204 p. [in Portuguese].
12. Rudnytska N. (2022) Translations of ukrainian diaspora in Brazil: nation-building, ideological context and activism. *Cad. Trad., Florianópolis*, v. 42. [in English].
13. Savolainen, U. (2020) Points and poetics of memory: (Retrospective) justice in oral history interviews of former internees. *Memory Studies*, 13(6). [in English].
14. Donizeti da Cruz A. (2009) A INFLUÊNCIA DA ARTE ORIENTAL NA POESIA DE HELENA KOLODY E O ENSINO-APRENDIZAGEM DO HAICAI. *Revista de Literatura, História e Memória Literatura e Cultura na América Latina*. 148. Vol. 5 nº 5. P. 147–161. [in Portuguese].